

І. Б. Саракун

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Лабораторії корпоративного права НДІ приватного права
і підприємництва НАПрН України*

Порядок та строки дематеріалізації акцій

Перехід акціонерних товариств до нових правил їх діяльності на сьогодні є чи не найбільш обговорюваним та дискусійним питанням серед юристів-практиків і науковців. Упровадження вимог Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. (далі — Закон, ЗУАТ) [1] потребують певного усвідомлення, вивчення та правильного його застосування на практиці. Одним із важливих та складних завершальних етапів виконання Прикінцевих і перехідних положень цього Закону є процедура дематеріалізації акцій. Цей процес повинен завершитися вже до 30 жовтня 2010 р. Оскільки станом на 1 жовтня в Україні провели дематеріалізацію акцій лише 16 % акціонерних товариств (в основному це банки і державні підприємства), то не зовсім зрозумілим є питання про те, що буде відбуватись із ними після цієї дати.

Що ж стало причиною такого «масового запізнення»? Відповідь очевидна: проблема строків на практиці виявилася складнішою, ніж видавалося спочатку. У Прикінцевих та перехідних положеннях ЗУАТ (п. 4) йдеться про те, що Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — ДКЦПФР) протягом шести місяців з дня опублікування цього Закону потрібно розробити і прийняти відповідні підзаконні нормативно-правові акти. Це строк від 30.04.2009 р. по 30.10.2009 р. Натомість Рішення Про затвердження Положення про порядок заміни свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) емісійних цінних паперів у зв'язку зі зміною найменування акціонерного товариства ДКЦПФР прийняла 30.12.2009 р. Проте лише 9 лютого 2010 р. це Рішення зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а набрало чинності ще через 10 днів після державної реєстрації Мін'юстом (майже 4 місяці — прострочено) [2].

Виходячи із наведеного аналізу, можна вважати, що регулятор і сам не впорався вчасно із виконанням встановлених Законом строків. Це Положення визначає строки та порядок заміни Комісією свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) акцій, облігацій підприємств, іпотечних сертифікатів, іпотечних облігацій, сертифікатів фонду операцій з нерухомістю у зв'язку з прийняттям акціонерним товариством рішення про зміну найменування, *перелік документів, необхідних для заміни свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) емісійних цінних паперів, а також вимоги до оформлення документів, які подаються на заміну свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) емісійних цінних паперів (п. 1 Положення).*

Разом з цим, досліджуючи питання дематеріалізації акцій, необхідно зупинитися на понятті та нормативному забезпеченні цієї процедури. Вона врегульована Рішенням ДКЦПФР Про затвердження Положення про порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування (далі — Положення про дематеріалізацію) від 29.08.2008 р. із відповідними змінами від 12.10.2000 р. [3].

Згідно з п. 1.4 цього Положення *дематеріалізація випуску акцій* — це комплекс дій із переведення випуску акцій у бездокументарну форму. Як свідчить практика, зазначена процедура супроводжується проблемами, які виникають унаслідок «технічних» помилок емітентів. Дематеріалізація акцій складається з більш ніж півтора десятка етапів, кожний із яких, своєю чергою, включає декілька заходів, які необхідно проводити послідовно (з урахуванням встановлених Положенням строків та вимог до документів, які складаються за результатом певного заходу). Загальна тривалість процедури, за різними підрахунками фахівців, становить від 1,5 до 6 місяців, а помилка, допущена на ранніх етапах, може ускладнити або навіть унеможливити проведення процедури дематеріалізації акцій. Заслуговує на підтримку думка аналітиків, які правильно зазначають про те, що необхідно складати календарний план із зазначенням окремих етапів, заходів, що входять до них, точних строків їх виконання, а також переліку документів, необхідних на тому чи іншому етапі.

При цьому слід врахувати, що найближчим часом — зі збільшенням кількості емітентів, які проходять процедуру заміни свідоцтва про реєстрації випуску у процесі дематеріалізації акцій, — територіальним управлінням ДКЦПФР буде дедалі складніше справлятися з потоком заяв емітентів, отже, необхідно додати резервний час до кожного заходу плану, визначити відповідальну особу, яка контролюватиме виконання всіх заходів, або залучити професійних юристів, які мають практичний досвід у цій сфері [4]. Треба також відзначити, що дана процедура поряд зі складністю її проведення, є й достатньо витратною для акціонерних товариств (про що йтиметься далі).

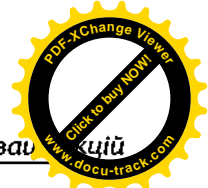
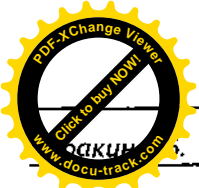
Порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну визначено п. 1.11 Положення про дематеріалізацію. Процедура дематеріалізації акцій передбачає вчинення таких послідовних дій.

1. *Прийняття рішення про переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування.*

Прийняття рішення про дематеріалізацію потребує скликання загальних зборів (призначення дати їх проведення) та оформлення його відповідним протоколом (його зміст див. у п. 2.1 цього Положення). Для цього необхідно сповістити акціонерів про загальні збори, у спосіб, передбачений статутом і Законом.

Загальні збори (далі — ЗЗ) акціонерів, які приймають рішення про дематеріалізацію випуску акцій, мають бути скликані та проведені у повній відповідності з нормами законодавства, адже будь-які допущені порушення можуть призвести в майбутньому до ризику визнання недійсними рішень ЗЗ, зокрема рішення про дематеріалізацію.

Для акціонерних товариств, що не змінили тип товариства (які існують як відкрите (закрите) акціонерне товариство), згідно зі ст. 42 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1577-XII [5] власники іменних акцій повідомляються персонально. Крім того, загальне оголошення друкується не менше як за 45 днів до скликання зборів у одному з друкованих видань Верховної Ради України, Кабінету Міністрів або ДКЦПФР. Для акціонерних товариств, які змінили тип товариства та існують як публічні (приватні) акціонерні товариства, згідно зі ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-XVII письмове повідомлення про проведення загальних зборів розсилається акціонерам персонально у строк не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення. Товариство з кількістю акціонерів понад 1000 не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення зборів також публікує в одному з друкованих видань Верховної Ради України, Кабінету Міністрів або ДКЦПФР повідомлення про проведення зборів.

На порядку денному ЗЗ, окрім прийняття самого рішення про дематеріалізацію, необхідно розглянути й такі питання: дата припинення ведення реєстру акціонерів; вибір депозитарію; вибір зберігача тощо. Поряд із цим акціонерам доведеться пояснити і саме поняття та обов'язковість проведення дематеріалізації, а також необхідність вчинення ними подальших дій щодо її виконання. Роз'яснення щодо виконання акціонерами певних дій (як і зміна типу товариства) та й сама процедура може стати ще одним приводом для багатьох акціонерів відчужити свої акції.

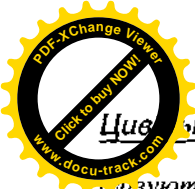
У Положенні про дематеріалізацію йдеться про те, що не пізніше 30 (тридцяти) календарних днів від дати прийняття рішення про дематеріалізацію емітент повинен здійснити дії щодо заміни свідоцтва про реєстрацію випуску іменних акцій документарної форми існування на свідоцтво про реєстрацію випуску акцій у бездокументарній формі (п. 2.2 Положення). Водночас постає питання щодо строків, а саме: чи будуть визнаватися чинними рішення ЗЗ щодо дематеріалізації, які були проведені значно раніше? Адже певна кількість АТ зробила це ще у 2009 р. Виходячи із наведеного, очевидним є те, що оскільки емітенти дали свою оцінку запізнілим строкам прийняття Положення про заміну свідоцтва, то їх більша частина й не вчиняла жодних дій щодо дематеріалізації акцій. Адже на той час, як уже зазначалося, Положення про заміну свідоцтва ще не існувало, як не існувало і переліку та форми документів для його заміни. Натомість у наукових публікаціях та інтернет-джерелах досить поширеними були дискусії щодо необхідності продовження строків дематеріалізації акцій. Так, більшість спеціалістів у цій сфері зазначали про найбільш оптимальний п'ятирічний строк для цього процесу, інші фахівці вказували на те, що чим довшими будуть строки його відкладання, тим неохочіше виконуватимуться вимоги Закону і все одно буде порушено 5-річний строк.

Якщо припустити, що 30-денний строк буде пропущено (зокрема, з причин відсутності коштів у товариства, чи з інших важливих причин), то чи не буде до такого товариства застосовано санкцію ДКЦПФР (наприклад, у вигляді попередження про усунення такого порушення) і чи не доведеться у такому випадку знову скликати ЗЗ акціонерного товариства? Отже, для уникнення таких ситуацій досить важливим є виконання всіх передбачених Законом та відомчими актами строків, що на практиці є досить непростим завданням.

Цілком зрозумілим є й те, що скликання ЗЗ акціонерів потребує певних витрат. Аналітики вже підраховували, що в середньому на перехід одного акціонера на бездокументарну форму існування акцій потрібно близько 100 гривень. Ця цифра може коливатися залежно від місяця знаходження акціонера [6]. Сюди, очевидно, входить розсилання повідомлень поштою (із повідомленням про вручення) про проведення загальних зборів та публікація про це в передбачених Законом ЗМІ; повідомлення кожного акціонера про прийняття рішення про дематеріалізацію акцій (це необхідно зробити незалежно від його присутності на ЗЗ); відкриття рахунків у зберігача та ін. Тож, думається, що ця сума може бути значно більшою. Якщо до прикладу взяти АТ, які налічують 1000 акціонерів, то для цього за такими скромними підрахунками товариства витратять 100 000 гривень. Можна підрахувати, скільки витратять товариства із кількістю акціонерів 10 000 чи 100 000 на цю процедуру.

Ще більш жахаючою для АТ стає ця сума із урахуванням попередніх витрат товариствами на виконання вимог Прикінцевих та перехідних положень Закону щодо зміни типу товариства (що потягло за собою, зокрема, необхідність зміни всіх дозвільних документів).

2. Укладання договору про обслуговування емісії з обраним відповідно до вимог вказаного Положення депозитарієм, який буде обслуговувати випуск акцій, які дематері-

Цивільне право

вживаються, та договір про відкриття рахунків у цінних паперах із обраним візитом до вимог Положення зберігачем, у якого емітент відкриває рахунки в цінних паперах власникам акцій випуску, що дематеріалізується.

Для укладання цього договору необхідно визначитися з депозитарієм, який буде обслуговувати випуск акцій, що дематеріалізується, та зберігачем, у якому необхідно буде відкрити рахунки в цінних паперах, та відповідно підготувати погоджені з ними проекти договорів. При цьому слід звернути увагу, що в протоколі, яким буде прийматися рішення про переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму, необхідним є зазначення реквізитів депозитарію та зберігача.

3. *Опублікування в одному з офіційних друкованих видань ДКЦПФР повідомлення про дематеріалізацію та повідомлення про це персонально кожного власника, зареєстрованого в реєстрі власників іменних цінних паперів, випуску, що дематеріалізується, способом, визначеним при прийнятті рішення про дематеріалізацію.*

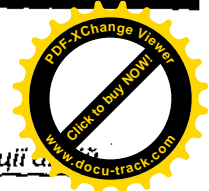
Рішення загальних зборів публікуються в строк не пізніше 10 днів з дати їх проведення в офіційному друкованому виданні і у письмовій формі розсилається всім акціонерам. Таке повідомлення повинно містити дані, передбачені у п. 1.12 Положення про дематеріалізацію. У більш скороченому варіанті має містити: повідомлення про проведені збори; повідомлення про ухвалені рішення щодо дематеріалізації випуску; інформацію про випуск; реквізити випуску; повідомлення про дату припинення ведення реєстру акціонерів; реквізити депозитарію; реквізити зберігача; повідомлення про необхідність укладення договору емітента зі зберігачем; повідомлення про право акціонерів самостійно обирати зберігача.

4. *Здійснити в ДКЦПФР заміну свідоцтва про реєстрацію випуску іменних акцій документарної форми існування на свідоцтво про реєстрацію випуску акцій у бездокументарній формі існування.*

Це положення передбачає необхідність подання до ДКЦПФР пакета документів для заміни свідоцтва про випуск цінних паперів. Їх форма та перелік, як уже вказувалося, містяться у Додатку 1 Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про порядок заміни свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) емісійних цінних паперів у зв'язку зі зміною найменування акціонерного товариства» та розділу 2 цього Положення (зокрема, заява про заміну свідоцтва; протокол, копія протоколу ЗЗ або виписка з нього; зареєстровані зміни до статуту у вигляді окремого додатка чи статут в новій редакції (їх копії, нотаріально засвідчені) і т. ін.).

При цьому слід також брати до уваги строки: товариство має подати документи для заміни свідоцтва (свідоцтв) *не пізніше 60 календарних днів з дати державної реєстрації* в органах державної реєстрації змін до статуту товариства, пов'язаних зі зміною його найменування (п. 5). Заміна свідоцтва (свідоцтв) оформлюється відповідним рішенням Комісії, на підставі якого структурним підрозділом центрального апарату Комісії або відповідним територіальним органом Комісії оформлюється та видається свідоцтво про реєстрацію випуску емісійних цінних паперів встановленого зразка. Разом з тим всі дані повинні відповідати раніше виданому свідоцтву (кількість, тип, клас тощо); а в новому — зазначається дата видачі свідоцтва, якою є дата прийняття рішення про заміну свідоцтва та запис про втрату чинності раніше виданим свідоцтвом про реєстрацію випуску емісійних цінних паперів.

При цьому слід мати на увазі, що протягом 45–60 днів співіснують свідоцтво про випуск акцій у бездокументарній формі та акції у документарній формі. З цього приводу існує думка щодо необхідності скорочення терміну кінцевої дати закриття реєстру

акціонерів з моменту заміни свідоцтва про випуск у ДКЦПФР [7], що видається більш логічним.

5. *Забезпечити припинення обслуговування випуску акцій документарної форми існування у реєстроутримувача в системі реєстру власників іменних цінних паперів та переведення обліку прав власності на акції у бездокументарній формі до зберігача.*

Після отримання нового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій в бездокументарній формі та не пізніше 5 робочих днів з дати отримання свідоцтва необхідно подати реєстратору пакет документів для припинення ведення реєстру акціонерів; а у строк не пізніше ніж за 10 календарних днів до дати припинення ведення реєстру акціонерів необхідно укласти договір з депозитарієм на обслуговування емісії.

Передача реєстру від реєстроутримувача до зберігача здійснюється у присутності уповноваженої особи емітента на підставі акта прийому-передачі. Вказаний акт складається у п'яти примірниках, підписується та засвідчується печатками реєстроутримувача, емітента та зберігача. Один примірник акта надається реєстратору, другий — емітенту, третій — зберігачу, четвертий — депозитарію та п'ятий — Національному депозитарію України. Дата складання зазначеного акта є датою передачі реєстру.

Реєстратор здійснює передачу реєстру за умови оплати емітентом послуг щодо ведення системи реєстру та його передачі, якщо інше не передбачено договором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (п. 3.6 Положення).

На даному етапі процедура дематеріалізації передбачає й оформлення глобального сертифікату. Протягом трьох робочих днів від дати передачі реєстру реєстроутримувачем емітент повинен оформити його відповідно до вимог законодавства та подати до депозитарію пакет документів, передбачений п. 4.1 Положення (глобальний сертифікат випуску, що дематеріалізується, копію свідоцтва про реєстрацію випуску акцій, що дематеріалізується, засвідчену органом, що видав свідоцтво, або в нотаріальному порядку; розпорядження про зарахування акцій випуску, що дематеріалізується, тощо).

Після цього необхідно отримати у депозитарію завірену копію глобального сертифікату з датою депонування. У строк не пізніше ніж 3 календарні дні з дати депонування глобального сертифікату відкрити рахунки власникам акцій у зберігача і зарахувати на рахунки акції. У строк не пізніше 5 календарних днів з дати депонування глобального сертифікату подати реєстратору завірену копію глобального сертифікату.

Продовжуючи питання витрат (додаткових і не передбачених), яких потребує процедура дематеріалізації, слід відзначити, що відомими є випадки, коли недобросовісні спеціалісти зустрічаються і серед реєстраторів цінних паперів, і серед зберігачів. Як відзначає фахівець Національного депозитарію України, нещодавно один із реєстраторів вимагав від емітента за передачу реєстру до зберігача декілька десятків тисяч гривень. Щодо зберігачів, то через два місяці після проведення дематеріалізації і підписання договору один із них підняв ціни в десять разів [6]. Цілком очевидно, що при впливі строків для проведення дематеріалізації, це може бути ще більша ціна для емітента, ніж про це зазначає спеціаліст, і можливо, ця ціна буде вважатися нормальною. Адже тоді зберігачам доведеться встигати виконувати ще більший обсяг робіт (працювати понаднормово), і брати за це звичайну плату ніхто з них не захоче. Всі будуть користуватися можливістю «заробити». Тому перед укладенням договору емітентам необхідно уважно читати умови договорів, особливо в частині оплати послуг і намагатися поторгуватись. Хоча це не можна розглядати як факт уникнення таких зловживань.

Поза межами належної правової регламентації залишається низка важливих питань. Наприклад, щодо продажу акцій у цей період. Адже тут можуть виникнути проблеми

внаслідок придбання акцій безпосередньо перед датою закриття реєстру акціонерів. Як у такому випадку покупцеві набути право власності на акції (особливо це актуально в сучасних умовах масового продажу акцій)? Або яким чином можна реалізувати своє право власності на акції за відсутності можливості особисто з'явитися до зберігача для укладення договору та можливості оплатити його послуги (особа перебував за кордоном та ін.)?

6. *Забезпечення відкриття зберігачем рахунків у цінних паперах власникам іменних цінних паперів випуску, що дематеріалізується.*

Для забезпечення обліку прав власності на акції випуску, що дематеріалізується, на рахунках у цінних паперах у зберігача емітент повинен укласти з обраним ним зберігачем договір про відкриття рахунків у цінних паперах власникам, які були зареєстрованими особами у реєстрі власників іменних цінних паперів на дату припинення ведення реєстру. Для відкриття рахунків емітент не пізніше трьох днів після депонування глобального сертифікату випуску повинен надати зберігачу розпорядження на відкриття рахунків у цінних паперах та зарахування на них акцій.

Зберігач повинен виконати розпорядження емітента (передбачені п. 5.4) не пізніше двох місяців з дати отримання таких розпоряджень. Слід відзначити, що *відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, зберігання акцій на цих рахунках здійснюється за рахунок емітента до моменту переукладення договору про відкриття рахунка в цінних паперах* власником цінних паперів та зберігачем. Надалі акціонер вимушений буде оплачувати послуги зберігача самостійно.

Найбільших проблем тут очікують при відкритті рахунка в цінних паперах власникам акцій випуску, що дематеріалізується (див. п. 5.5). Адже для його відкриття необхідним документом є картка зі зразком підпису власника рахунка, посвідчена нотаріально. А оскільки в багатьох АТ серед акціонерів є значна кількість «мертвих душ», то може виявитися, що провести процес дематеріалізації просто неможливо. Залишається незрозумілим вихід із такої ситуації.

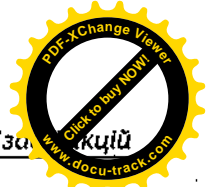
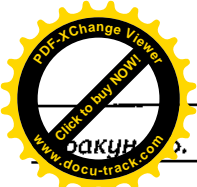
На думку окремих фахівців, є декілька можливих варіантів вирішення вказаної проблеми.

1. Емітент за рахунок власних коштів відкриває рахунки на всіх акціонерів, у т. ч. і на «мертвих душ». Зберігач у такому випадку веде ті ж рахунки, що й реєстратор, і у випадку, якщо акціонери, або їх спадкоємці з'являться, вони зможуть безперешкодно розпоряджатися своїми акціями.

2. Їх акції в судовому порядку визнаються безхазяйним майном і переходять у власність АТ, яке потім зможе продати їх іншим акціонерам.

3. Вони визнаються в судовому порядку втраченими і анулюються. Статутний фонд зменшується на суму анульованих акцій [8].

Характеризувати скрутне становище акціонерних товариств на даному етапі можна буде ще неодноразово, оскільки наведені проблеми не є вичерпними, і матиме місце їх «прогресивне» продовження. Задля їх уникнення вже давно необхідно було подумати, яким чином встановити взаємодію між акціонерним товариством, депозитарієм, зберігачем та акціонерами, щоб унеможливити затягування встановлених строків та припущення будь-яких помилок на різних етапах цього процесу. На сьогодні ж можна лише констатувати, що прописаний у Положенні про дематеріалізацію порядок наповнений значною кількістю строків, яких необхідно додержуватись, а чіткого та послідовного порядку для їх виконання немає, так само, як і вказівок про можливість настання певних проблем на практиці.

Акціонерним товариствам значно допомогли би чіткі та послідовні роз'яснення ДКЦПФР щодо виконання цієї процедури або зразковий план дій. Адже вже 30 жовтня 2010 р. може виникнути ситуація, коли переважна їх більшість стане порушниками норм Закону «Про акціонерні товариства», а ДКЦПФР буде змушена вводити штрафні санкції. А вони суворі — до 17 тисяч гривень. Це ще одні можливі та значні витрати.

Для уникнення цих санкцій орган, який покликаний виконувати контролюючу, регулятивну, превентивну та охоронну функцію держави, повинен якнайшвидше подати до Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до цього Закону із зазначенням строків для відтермінування кінцевої дати (30.10.10 р.) дематеріалізації акцій; а на самі АТ — можна спочатку накладати санкції у вигляді попередження і зобов'язати їх усунути дані порушення. У протилежному випадку, про державну підтримку цього процесу взагалі не може бути мови; а для ведення малого та середнього бізнесу в Україні просто не залишиться місця.

Враховуючи зарубіжний досвід, слід відзначити, що у країнах Західної Європи, де корпоративні відносини розвинуті значно краще, дематеріалізований облік цінних паперів було введено шляхом реалізації програм державної підтримки знищення документарних сертифікатів і переведення цінних паперів на електронні носії в комп'ютерній системі обліку.

Наприклад, в 1985–1986 роках у Франції була реалізована державна програма, відома як «План Перузо». Французький приклад наслідували Данія і деякі інші країни. Централізоване забезпечення депозитарної системи в цих країнах призводило до стимулювання ринку, зростала кількість інвесторів та інвестицій. Однак українська ситуація значно відрізняється від західноєвропейської [9], а розглянута ситуація лише відображає реальний стан речей.

Література

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 верес. 2008 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 2008. — № 50–51. — Ст. 384.
2. Про затвердження Положення про порядок заміни свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) емісійних цінних паперів у зв'язку зі зміною найменування акціонерного товариства [Електронний ресурс] : Рішення ДКЦПФР від 30.12.2009 № 1638. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
3. Про затвердження Положення про порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування (із змінами, внесеними від 29.08.2008 р.) [Електронний ресурс] : Рішення ДКЦПФР. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
4. Дематеріалізація цінних паперів: проблеми та шляхи їх вирішення // Правовий тиждень. — № 33. — 19 серп. — 2010.
5. Про господарські товариства [Електронний ресурс] : Закон України від 19.09.1991 р. № 1577-ХІІ. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
6. Бездокументарные акции: морока на два года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsetover.com/?p=374>
7. Судний день для АТ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/markets/2010/07/27/>
8. Трудности переходного периода [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.ligazakon.ua/news/2009>
9. Плюс дематеріалізація всей страны [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zn.ua/editorial/fund/>